

”ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם”

פרשיות הקמת המשכן ושכינת כבוד ה' בו אינן מרוכזות בתורה במקום אחד. הן מפורזות במקומות שונים בספרים שמות (כ"ה-מ'), ויקרא (ח"י) ובמדבר (ז'ט-י). בתופעה זו מתגשם העיקרון שלמדנו הז"ל: "אין מוקדם ומאוחר בתורה" (ספרי בהעלותך, פסחים, ו, ע"ב; ועיין רמב"ן, ויקרא, ח', א, מחלוקת הראשונים בהיקף עיקרון זה). כבשאר מקומות נדרש להסביר, מדוע זנחה התורה את הסדר הכרונולוגי, ולא פירשה כל העניין כאחד:

בספר **שמות** מופיע צו ה' על לקיחת תרומה להקמת המשכן, ובפירוט מתוארת צורתו של המשכן וצורת כליו. כן מופיע ציווי מפורט של הכנת בגדי הקודש לאהרן ולבניו (כ"ה-ל"ח). בסוף הספר מסופר על קיומו של צו זה ע"י בני ישראל בפירוט רב המקביל לתיאור הדברים במצוות ה'. בסיום - ירידת שכינה לישראל: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן" (מ', לד)¹.

בספר **ויקרא** כוללת חנוכת המשכן את שבעת ימי המילואים, ימי קידוש הכהנים ומילוי ידיהם, ואת היום השמיני שבו מתחילים אהרן ובניו לכהן (ח"י). ביום זה מבשר משה לבני ישראל - "כי היום ה' נראה אליכם" (ט', ד). ובתום עבודת היום: "וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים" (שם, כג).

חנוכת המשכן בספר **במדבר**, עיקרה קורבנות הנשיאים:

קרבן כלל הנשיאים, שהוא העגלות והבקר למסע, וקרבנו הפרטי של כל נשיא ביום המיוחד לו (ז'). כן כלול בחנוכת המשכן מעשה טיהור הלוויים בידי משה ואהרן (ח"י)². תיאור השכינה בספר - "וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בוקר" (ט', טו) - הריחו כעמוד הענן והאש המנחים את ישראל בצאתם ממצרים: "ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל" (ט', יז). במבט על היחס בין חומשי התורה ניכר ההבדל בין בראשית ודברים לבין שאר החומשים. בספר בראשית מתוארים שורשי עם ישראל:

האנושות הקודמת לאבות, תקופת האבות והשבטים. ספר דברים, עיקרו הוא נאומי משה לקראת כניסת ישראל לארץ. לעומתם, בספרים שמות, ויקרא ובמדבר מסופרים קורות עם ישראל ודרכי הנהגת ה' אותם מגלות מצרים ועד חנותם בערבות מואב ערב כניסתם לארץ³. סיפור קורות זה מחולק בתורה לשלושה ספרים שונים. נראה, שמגמת החלוקה היא להציג את יחסי ה' - ישראל בשלושה אופנים⁴. וביחס לבעיה שהצגנו בראש המאמר, נראה לומר, שירידת שכינה לישראל מתוארת בכל ספר בהתאם למגמתו הכללית.

בראש ספר שמות תואר מצב עם ישראל בראשיתו, כשהוא נתון תחת יד פרעה במצרים: "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך" (א', יג). שם מבשרם משה על גאולתם: "והוצאתי אתכם ממצרים סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבדתם... ולקחת אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (ו', ו-ז). שלטון פרעה על בני ישראל יומר בשלטון ה' עליהם. התגשמות בשורה זו באה לידי השלמתה בירידת שכינה לישראל,

1 ביחס לפרק כ"ט, עיין הערה 7.

2 עיין גטין, ס, ע"א, שנאמרה פרשה זו ביום הקמת המשכן.

3 אף קובצי החוקים שבספרים אלו משולבים בתיאור קורות ישראל.

4 ועיין רד"צ הופמן בהקדמת פירושו לויקרא, עמ' יא.

כאמור בפסוקי הסיום⁵ של הציווי על עשיית המשכן: "ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים" (כ"ט, מה). וכנגד הבשורה: "וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", נאמר בפסוקי הסיום של הציווי: "וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם". ירידת שכינה לישראל נעשית בשני שלבים. בתחילה: "וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן" (כ"ד, טז) ועקב קיום צו ה': "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (כ"ה, ז), יורדת השכינה לתוך ישראל באחד לחודש הראשון: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן" (מ', לד)⁶. מגמת ספר שמות היא, כאמור, יציאת ישראל מתחת יד מצרים אל תחת כנפי השכינה, ואף את ירידת השכינה לישראל מתאר הספר בהתאם למגמה זו:

לעומת עבודת כפוייה תחת יד מצרים - "כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה לעשות אתה" (ל"ו), בצל השכינה;

לעומת "אשר עבדו בהם בפרך" (א', יד) - "לעשות בכל מלאכת מחשבת" (ל"ה, לג);

לעומת "בחמר ובלבנים" - "בזהב ובכסף ובנחושת" (ל"ה, לב);

לעומת "וימררו את חייהם בעבודה קשה" - "ויברך אתם משה" כאשר "עשו בני ישראל את כל העבודה" (ל"ט, מב-מג).

עשיית המשכן לפי התיאור המפורט של מראהו נדרשת לשם העתקת מקום השכינה מהר סיני אל תוך מחנה ישראל, שהרי בהר ניצב 'מקדש של מעלה' כאמור במעשה הכלים - "אשר אתה מראה בהר" (כ"ה, מ), ובמשכן - "אשר ה'ראת בהר" (כ"ו, ל), וכנגדו על ישראל לעשות בתבניתו את "המקדש של מטה".

בספר שמות שלמות יחסי ה' וישראל היא כששכינת ה' בתוכם במצב מתמיד וקבוע. ממקום שכינתו, אשר בו שם את לוחות עדותו, נועד ה' לישראל: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות" (כ"ה, כב), ולפניו תמיד לחם הפנים ונר התמיד⁷.

לעומתו ספר ויקרא אינו עוסק בעצם מציאות שכינה בישראל, אלא בהתייחסות ישראל לה' השוכן בקרבם. בחלקו הראשון של הספר מתוארת התקרבות ישראל לה' באמצעות קורבנותיהם במקדש (א"י-ז) והינזרותם מהקודש בעת טומאתם ("א-ט"ז). בחלקו השני של הספר - חוקי הקדושה שבהם מתקרב האדם לה' בהליכתו בדרכיו: "קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם" (י"ט, ב). הספר כולו עניינו עבודת ה': העבודה הפנימית - מקדש וקודשיו, והחיצונית שבגבולין - חוקי ה' ומשפטיו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם⁸.

אף תיאור ירידת שכינה לישראל בספר ויקרא משקף עניין זה. שבעת ימים מתקדשים הכוהנים שלוחי ישראל לעבודתם לפני ה' במקדש, וביום השמיני, יום תחילת כיהונם וקריבתם למזבח, נראה ה' אל כל ישראל. התגלות זו קשורה בהקרבת קורבנות היום: "זה הדבר אשר צווה ה' תעשו וירא אליכם

⁵ מד-מו פסוקי סיום אופייניים. פרקים ל"א-ל"ב נספחים.

⁶ עיין ברמב"ן בהקדמתו לפירוש פרשת תרומה.

⁷ תורת המילואים שבשמות כ"ט מתאימה בתוכנה לספר ויקרא, ונראה שמקומה הראוי בצמוד לפרק ז' שם (עיין פירוש רד"צ הופמן לספר ויקרא, עמ' כא-כד). נראה שהיא מובאת בשמות אגב המצווה על עשיית בגדי הכהונה. בסיום מצוות הבגדים נאמר: "והלבשת אתם את אהרן אחיד זאת בניו אתו ומשחת אתם ומלאת את ידם וקדשת אתם וכהנו ליי" (כ"ח, מא), ומפרטת התורה: "וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם לכהן לי... ומשחת אתו... ומלאת יד אהרן ויד בניו" (כ"ט, א-ט).

מכיוון שלבגדים תפקיד מרכזי בקידוש הכוהנים, כאמור בסוף העניין: "ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא במ את ידם. שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו אשר יבא אל אהל מועד לשרת בקדשי" (שם, כט-ל), הצמידה התורה פרשת קידושם לציווי עשיית הבגדים. דוגמה לדבר, השקאת מי סוטה ותוצאתה הצמוד למעשה הכנת המים (במדבר ה', כד), אף שמקומה לאחר הקטרת המנחה (שם, כו-כח, ורש"י לפס' כד).

⁸ עיין רד"צ הופמן, שם, עמ' י-יא.

כבוד ה" (ט', ו). ואכן, לאחר הקרבתם: "וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העלה ואת החלבים וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם" (שם, כג). במקביל, לאחר שמקריבים נדב ואביהוא "אש זרה אשר לא צווה אתם" - "ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימתו לפני ה" (י', א-ב)⁹. התגלות ה' בספר ויקרא מבטאת את יחס ה' לישראל העובדים עבודתו. ברצון הוא מקבל את עבודתם התמה, ובקצף הוא דוחה עבודתם הזרה.

לעומת ספר שמות, שבו ארון העדות, הדום רגלי השכינה, עיקר, ואילו המזבח והכוהנים אינם אלא כשאר כלי הקודש¹⁰, הרי בספר ויקרא הארון כלל אינו מוזכר, והמזבח והכוהנים, שבהם העבודה - עיקר.

כעבודה הפנימית במקדש, כן עבודת ישראל החיצונית בקיום חוקי הקדושה, ערובה היא לשכינת ה' בתוכם: "אם בהקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם... ונתתי משכני בתכם... והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם" (כ"ו, ג-יב)¹¹. בספרים אלו מתגשם חלקה הראשון של בשורת הגאולה: "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (שמות, ו', ז), המהווה את קיום הברית עם אברהם: "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריד" (בראשית, י"ז, ז); בספר שמות - קיום הברית מצד מציאות שכינה בישראל, ובויקרא - מצד עבודת ישראל לפני ה'. בהגשמת חלקה השני של הבשורה: "והבאתי אתכם אל הארץ... ונתתי אתה לכם מורשה", שהוא קיום "ונתתי לך ולזרעך אחריד את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם" (בראשית, שם) - עוסק ספר במדבר בראשיתו מפקד בני ישראל לצורך סידור מחנם בחנותו במדבר ובמסעותיו לארץ ישראל¹², ובסופו ניצבים ישראל בערבות מואב על פתחה של הארץ.

החלק הראשון של הבשורה מתייחס לצד הרוחני של ישראל; והחלק השני, לצד הארצי-מדיני. לפיכך ספרים שמות וויקרא עוסקים במחנה שכינה; ובמדבר - עניינו מחנה ישראל. לעומת הכוהנים העומדים בראש העם בשמות וויקרא, הנשיאים הם ראשי העם בספר במדבר. כאן יתואר מבנהו של מחנה ישראל על כל מרכיביו השונים בחנותו במדבר, העברת מחנה זה ממשכנו העראי במדבר למשכנו הקבוע בארץ ישראל והדרך שבה יישוב בארץ. בראש הספר - מפקד לסידור המחנה במדבר (א'-ב'), ובסופו מפקד לסידור נחלתם בארץ (כ"ו). בראשו נקראו בשם הנשיאים מנהיגי העם (א', ד-ז), ובסופו נקראו בשם הנשיאים מנהיגי הארץ (ל"ד, טז-כט). סידור מחנה ישראל מתואר בשני שלבים: תחילה חלוקת שנים עשר השבטים לארבעה דגלים וסידורם "מנגד סביב לאהל מועד" (א'-ב'); בשלב שני, סידור משפחות הלויים לתפקידיהם השונים בתוך מחנות ישראל סביב למשכן בעבור לא יהיה קצף על עדת בני ישראל (ג'-ד).

⁹ אף מיתת נדב ואביהוא היא חלק מגילוי שכינה כפי העולה מההקבלה הלשונית, ועיין רשב"ם שהפליג לומר, שבאותה אש מדובר.

¹⁰ מרכוזיות הארון - כ"ה, כב, כ"ו, לג. המזבח והכוהנים או בגדיהם מופיעים ברשימות הכוללות את שאר הכלים ואין דבר המורה על ייחודם - ל', כו-ל; ל"א, ז-יא, ל"ה, י-ט, ל"ט, לג-מא, מ', א-טז.

¹¹ במאמרו "שתי מגמות בחנוכת המשכן" (מגדים ב, תשמ"ז, עמ' 32-44) הציג אברהם שמאע את שתי הבחינות שבתיאורי חנוכת המשכן ואת התייחסות קובצי תורת הקרבנות (ויקרא, א'-ה', ו-ז') לכל אחת מבחינות אלה. מהעמדת דבריו שם לעומת האמור כאן רואים אנו, שביחס לתיאורי חנוכת המשכן קיימת התאמה בין החלוקה לבחינות לבין החלוקה לספרים, אך לגבי קובצי החוקים של הקרבנות, אף שהם מתייחסים לשתי בחינות שונות, נכתבו שניהם בספר ויקרא, כיוון ששניהם עוסקים בעבודת ישראל לפני ה'.

¹² ועיין רמב"ן, א', מה, בסוף דבריו.

על הכוהנים נאמר: "ואלה תולדות אהרן ומשה" כנאמר על נח, שם והאבות לציון הבדלם משאר האדם, לומר שאף הכוהנים נבדלו משאר ישראל לקדושה עצמית מיוחדת¹³. לעומתם הלוויים נציגי ישראל הם, שהרי קדשו תחת בכורות ישראל וניתנו "לאהרן ולבניו מאת בני ישראל" (ג', ט)¹⁴: בפרשיות המשכן בספר שמות נפקד מקומם¹⁵, שהרי לפעולתו הרוחנית של המשכן אין צורך בהם. זו עבודת הכוהנים, "המקודשים קדש קדשים להקטיר לפני ה'" (דבה"א, כ"ג, יג). הלוויים שכירי המקדש הם לשירותו הטכני, הארצי; לפיכך נכתבו תפקידיהם וסידור מחניהם בספר במדבר בתוך התיאור הכללי של מחנה ישראל שהם נציגיו. כנגד תיאור מקומם בראש הספר, מוצגת אחוזת נחלתם בארץ בתוך אחוזת בני ישראל, בסופו (ל"ה, א-ח).

אף התפקיד המרכזי המוטל על הלוויים במדבר קשור במגמתו המרכזית של הספר, העברת המחנה מהמדבר לארץ ישראל: "המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם ישרתהו וסביב למשכן יחנו ובנסע המשכן יורידו אתו הלוויים ובחנת המשכן יקימו אתו הלוויים" (א'; נ-נא). אף ההסתכלות על מחנה השכינה ונציגיו הכוהנים בספר במדבר, היא מצד השפעתם על מחנה ישראל. שכנית ה' בתוך ישראל משפיעה קדושה על המחנה כולו, ולפיכך מצווים ישראל לשלח הטמאים מכל מחנה ישראל "ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם" (ה', א-ד)¹⁶. הפגמים המאפיינים את מחנה ישראל הם הפגמים החברתיים, ואף בתהליך תיקונם משתלבים המשכן והכהונה: "איש או אישה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה'... והשיב את אשמו בראשו... ואם אין לאיש גואל... האשם המושב לה' לכהן מלבד איל הכפרים אשר יכפר בו עליו" (שם, ח-ה). אף הסדקים שבאבני היסוד של המחנה, יחסי איש ואישתו, מתוקנים ע"י הכוהן במשכן: "איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל... והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה... ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן ייקח הכהן ונתן אל המים והעמיד הכהן את האישה לפני ה'" (שם, יא-לא).

הנזיר, אדם המעלה שבמחנה ישראל, המורם מעמו להתקדש לפני בוראו, מכוון פעולתו ע"י הידמותו לכוהנים המקודשים נציגי מחנה השכינה (ו', א-כא). יין ושכר לא ישתה ככוהן המשרת בעבודת הקודש (ויקרא, י', ח-ט). "כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו... לא יטמא להם במתם", וטעם האיסור: "כי נזר אלהיו על ראשו" (ו', ו-ז), ככוהן הגדול מאחיו אשר "על כל נפש'ת מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא... כי נזר שמן משחת אלהיו עליו" (ויקרא, כ"א, י-יב). במחנה שכינה יעמוד לפני ה' בשיא נזירתו, וישלים קרבנו לה': "וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד" (ו', יג).

¹³ בכל שלב של התבררות הגרעין מקליפתו בספר בראשית (במונחי הכוזרי, א', צה) מציינת התורה תולדות הקליפה ולצדן תולדות הגרעין (ו', ט; י"א, י, כז; כ"ה, יב, יט; ל"ו, א, ל"ז, ב). נראה שאף הביטוי "תולדות אהרן ומשה" מציון הופעת המובחר שבגרעין בתוך הגרעין. משה נכלל כמסגרת הכוהנים מצד קדושתו, שהרי אף הוא נכנס לאוהל מועד (שמות, מ', לא, במדבר, ז', פט), ואף שימש בכהונה בימי המילואים (שמות, כ"ט). נראה שזו משמעות הכתוב "ומשה איש האלהים, בניו יקראו על שבת הלווי" (דבה"א, כ"ג, יד). בניו לוויים, אך הוא מקודש כקדושת הכוהנים המוזכרים בפסוק שלפניו.

¹⁴ עיין במאמרו של מ. סבתו, "הכוהנים הלוויים ומעשה העגל" (מגדים ב, תשמ"ז, עמ' 23-31), שהציג שתי בחינות בעניין זה.

¹⁵ פרט לפסוק הסתום: "אלה פקודי המשכן... עבודת הלוויים ביד איתמר" (ל"ח, כא); לפי רש"י, ראב"ע ורמב"ן הפסוק מתייחס לעבודתם שבמדבר (השווה ד', כח, לג), והזכרתו בשמות צ"ע. לאברבנאל, הפסוק מתייחס למעשה פקידת התרומות והזכר שם בתוך תיאור בניית המשכן.

¹⁶ לפי פשוטו של מקרא כל הטמאים המוזכרים בפרשה משולחים מ"ג' מחנות".

חותמת את הפרשיות האלה ברכת הכהנים, שבספר ויקרא הופיעה כחלק מעבודת הקורבנות: "ויישא אהרן את ידו [ידיו קרי] אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים" (ט', כב), וכאן מופנית היא כלפי מחנה ישראל לברכו מאור פני השכינה, שיופיע על המחנה וישם בו שלום (ו', כב-כז). אף התקיעה בחצוצרות, עבודת הכהנים היא, ומטרתה - ניהול ענייני מחנה ישראל: "למקרא העדה ולמסע את המחנות... ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים ראשי אלפי ישראל" (י', א-ח).

כנגד השפעת המשכן והכהונה על מחנה ישראל במדבר ותיקון פגמיו בראש הספר, מופיעה בסופו, בתוך המצוות הקשורות בנחלת הארץ, פרשת רוצח, גדול פגומי החברה, ומודגש הקשר בינו לבין השכינה והכהן נציגה (ל"ה, ט-לז). הרוצח בשגגה יכופר עונו ב"מות הכהן הגדל אשר משח אותו בשמן הקדש" (שם, כה). ואילו הרוצח במוזד - "לארץ לא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שֹׁפְכוֹ". כי רק בניקיון הארץ מדם הנקי ישכון ה' בישראל לעד: "ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שֹׁכֵן בתוכה כי אני ה' שֹׁכֵן בתוך בני ישראל" (שם, לג-לד).

בהתאם למגמה זו של ספר במדבר מתוארת אף חנוכת המשכן: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן... ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטות הם העמדים על הפקדים וביאו את קורבנם לפני ה'". את חנוכת המשכן חוגגים הנשיאים מנהיגי מחנות ישראל. וקורבנם "שש עגלות צב ושני עשר בקר" (ז', א-ט), אשר ישמשו את הלוויים בהעברת מחנה השכינה בתוך מחנה ישראל מהמדבר לארץ ישראל. כן מביא כל נשיא ביומו קרבן המבטא את חלקו של שבטו בחנוכת המשכן (ז', י-סט).

לעומת קידוש הכהנים ומילוי ידיהם, שהופיעו בספר ויקרא במסגרת חנוכת המשכן, מתאר ספר במדבר את טיהור הלוויים הלקוחים מתוך מחנה ישראל לשירות המשכן (ח'). אף תיאור מראה כבוד ה' השוכן על המשכן אופייני למגמת הספר: "וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר... ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן ייסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו" (ט', טו-כג). כבוד ה' השוכן בישראל הוא המנהיג את המחנה בנסיעתו ובחנייתו.

ה' השוכן בישראל מוצג בספר שמות כמושל בהיכלו - "מלך ישראל ה' בקרבך" (צפניה, ג', טו), בספר ויקרא - כמלך המקבל מנחת עובדיו - "כי בהר קדשי בהר מרום ישראל... שם יעבדני כל בית ישראל... שם יִחְזַקְאֵל, כ', מ); ובספר במדבר - כמנהיג ההולך בראש המחנה - "ויעבר מלכם לפניכם וה' בראשם" (מיכה, ב', יג).

